

MARIA DANILKIEWICZ
*Akademia Wychowania Fizycznego
w Białej Podlaskiej*

PRZYRODNICZE WARUNKI AGROTURYSTYKI NA PRZYKŁADZIE GMINY SARNAKI W WOJEWÓDZTWIE BIAŁSKOPODLASKIM

W Polsce i za granicą obserwuje się w ostatnich latach powrót do wiejskich warunków wypoczynku. W tej sytuacji wydaje się uzasadniona potrzeba poprzeczania organizacji agroturystycznych gospodarstw należytym rozpoznaniem terenu pod względem jego przydatności do wyżej wymienionego celu, tj. do różnych form nieprofesjonalnej rekreacji - do spacerów, wędrówek, jazdy konnej, rowerowej, wędkowania, zbierania runa itp.

Specyfika agroturystyki w Polsce wymaga organizowania jej w obrębie takich administracyjnych jednostek, jakimi są gminy. Ocenę przyrodniczych predyspozycji terenu przedstawiono w niniejszym artykule na przykładzie gminy Sarnaki. W przygotowaniu uwzględniono następujące materiały:

- 1) mapy topograficzne,
- 2) mapy siedlisk leśnych,
- 3) mapę użytkowania gruntów,
- 4) materiały Inspektoratu Ochrony Środowiska w Białej Podlaskiej,
- 5) własnych obserwacji terenowych prowadzonych w latach 1996 i 1997.

W ocenie przyrodniczych warunków, mających największy wpływ na jakość wypoczynku, zastosowano dwie metody: opisową i bonitacyjną. Podwójna ocena zmniejsza subiektywny charakter wyniku i daje lepsze możliwości porównania badanego terenu z innymi. W pracy oceniono klimat, rzeźbę terenu, wody powierzchniowe, lasy i użytki zielone. W metodzie bonitacyjnej zastosowano skalę 6-cio stopniową od 0 do 5 punktów w stosunku do wszystkich badanych cech.

Rzeźbę terenu oceniono na podstawie deniwelacji, w kwadratach o boku 2 km: 1) od 0 do 5 m - 1 punkt, 2) 6 - 10 m - 2 pkt, 3) 11 - 20 m - 3 pkt, 4) 21 - 30 m - 4 pkt, i 5) powyżej 30 m - 5 pkt.

Wody powierzchniowe oceniono na podstawie długości rzek i powierzchni zbiorników wód stojących: rzeki: 1) do 1 km - 0 pkt, 2) 1,1 - 3 km - 1 pkt, 3) 3,1 - 5 km - 2 pkt, 4) 5,1 - 8 km - 3 pkt, i 5) 8,1 - 11 km - 5 pkt i 6) powyżej 11 km - 6 pkt., wody stojące w ha łącznej powierzchni: 1) od 5 do 10 ha - 1 pkt, 2) 11-25 ha - 2 pkt, 3) 26-50 ha - 3 pkt, 4) 51-70 ha - 4 pkt i 5) powyżej 70 ha - 5 pkt.

Lasy oceniono na podstawie udziału w powierzchni gminy typów siedliskowych przydatnych do rekreacji: 1) 1-20 % - 1 pkt, 2) 21-30 % - 2 pkt, 3) 31-40 % - 3 pkt, 4) 41-50 % - 4 pkt i 5) powyżej 50 % - 5 pkt.

Użytki zielone oceniono również na podstawie ich procentowego udziału w ogólnej powierzchni gminy, według tzw. kompleksów przydatności rolniczej nadających się do wykorzystania w rekreacji. Przyjęto: 1) od 1 do 10 % - 1 pkt, 2) 11-20 % - 2 pkt, 3) 21-30 % - 3 pkt, 4) 31-40% - 4 pkt i 5) powyżej 40 % - 5 pkt.

W ocenie bonitacyjnej pominięto klimat, ponieważ na dużym obszarze środkowowschodniej Polski charakteryzuje się on małym zróżnicowaniem poszczególnych elementów meteorologicznych.

Omawiany teren usytuowany jest w północno-zachodniej partii województwa białkopodlaskiego. Od północy bezpośrednio graniczy z rzeką Bug - jest to jednocześnie granica z województwem białostockim. Gmina Sarnaki odległa jest od ośrodków przemysłowych i zurbanizowanych - wolna od hałasu i zanieczyszczeń powietrza [3]. Na powierzchni 197 km² zamieszkuje 5876 osób, tj. 30 na 1 km². Z kolei użytki rolne i lasy zajmują tu 173,4 km², tj. około 88% powierzchni całkowitej gminy [7].

Rzeźba terenu

Gmina Sarnaki leży na Nizinie Południowopodlaskiej i zajmuje fragmenty dwóch mezoregionów: Wysoczyzny Siedleckiej i Podlaskiego Przełomu Bugu [4]. Autor ten wyróżnia tu dwa typy krajobrazu naturalnego: dna dolinne i równiny peryglacjalne. Najbardziej urozmaicona rzeźba powierzchni terenu występuje w północnych i zachodnich partiach gminy na obszarze Podlaskiego Przełomu Bugu. Różnice wysokości względnych dochodzą tu do 60 m. Główny nurt rzeki Bug przecina tu niemal prostopadle morenę czołową ostatniego na tym terenie zlodowacenia, tj. środkowopolskiego (stadium Warty). Dno doliny wcina się tu na głębokość 40-50 m w otaczającą wysoczyznę morenową. Szerokość waha się od 1,2 do 3 km. Zbocza doliny głównego nurtu po stronie południowej są wysokie, lecz niezbyt strome i tylko miejscami ich nachylenie przekracza 5°. Przecinają je liczne wąwozy będące erozyjno-denudacyjnymi dolinami dochodzące do 3 km długości i 10 m głębokości. Największe z nich znajdują się w Borsukach i Serpelicach oraz w okolicy Klepaczewa [8].

Wody powierzchniowe

Gmina Sarnaki całkowicie leży w zlewisiku rzeki Bug, największej na tym terenie. Jej długość wzdłuż biegu głównego nurtu wynosi 33 km. Brzegi i dno są piaszczyste lub żwirowate z licznymi głazowiskami, szczególnie w okolicach Serpelic i Klepaczewa. Szerokość koryta dochodzi do 150 m. Na wschodniej granicy gminy, w Borsukach lustro wody znajduje się na wysokości 120,4 m npm, zaś na zachodniej, w Klimczycach - na 114,6 m npm. Daje to ogólny spadek 1,15‰. Główny nurt pokonuje tu kilka progów z twardego podłoża. W tych stanowiskach cząstkowe spadki na odcinkach 50 - 100 m są znacznie wyższe. Prąd wody jest bystry - osiąga tu 0,6 m/sek, a w czasie powodzi osiąga 1 m/sek. Brzegi rzeki na znacznej długości porastają zarośla łozowe. W głównym nurcie liczne są wyspy, mielizny i plaże. W Bugu na tym odcinku występuje obecnie około 45 gatunków ryb z czego co najmniej 15 ma znaczenie wędkarskie [2]. Pomimo wielu walorów Bug nie może być w pełni wykorzystany do celów rekreacyjnych z powodu złej jakości wody, która od wielu lat należy do kategorii pozaklasowej. Przyczyną degradacji jest wysokie miano coli, czyli zły stan sanitarny, jak też znacznie przekroczone normy kilku parametrów fizyczno-chemicznych [3]. W tej sytuacji woda rzeki nie może spełniać funkcji rekreacyjnych. W dolinie na całej długości rzeki występują stare jej rękawy, tu bużyskami zwane. Największe z nich położone są w Borsukach, w uroczysku Trojan koło Zabuża. Są to jedyne zbiorniki wody stojącej w tej gminie. Zajmują łącznie powierzchnię około 60 ha. W rekreacyjnym wykorzystaniu zastępują jeziora. Przez teren gminy przepływa rzeczka Sarenka z dwoma małymi dopływami, która łączy się z Bugiem w miejscowości Bużka. Cieki te również nie nadają się do celów rekreacyjnych z powodu dużego zanieczyszczenia wody.

Użytkowanie gruntów

Gmina Sarnaki ma charakter rolniczo-leśny. Użytki rolne zajmują 9828 ha, tj. 49,8% powierzchni całkowitej, zaś lasy - 7394 ha (37,4 %). Największą część użytków rolnych stanowią grunty orne - 7232 ha (36,7 %); w kolejności znajdują się: łąki i pastwiska - 2092 ha (11,1 %) i sady - 504 ha (2,7 %). Spośród wymienionych form użytkowania gruntów, najbardziej przydatne do rekreacji ruchowej są łąki i pastwiska oraz lasy, przede wszystkim jako szlaki wędrówek, miejsce zbierania runa itp. W gminie Sarnaki użytki zielone trwałe należą głównie do dwóch kompleksów rolniczych: średniego (2 z), który zajmuje 1520 ha i słabego (3 z), który zajmuje 554 ha. Pokrywają one łącznie 10,5 % powierzchni gminy [7]. Obydwa wyżej wymienione kompleksy mogą być wykorzystywane do celów rekreacyjnych.

W lasach gminy Sarnaki wyróżniono 14 typów siedliskowych, z czego 4 zajmują blisko 99 % ich powierzchni. Są to: bór świeży, bór mieszany świeży, las

świeży i las mieszany świeży [6]. Wyżej wymienione typy lasów w polskich warunkach należą do najatrakcyjniejszych pod względem turystycznym [1]. Bór świeży w gminie Sarnaki zajmuje obszar 3358 ha (17 % powierzchni ogólnej). W drzewostanie dominuje sosna.

Obficie występują tu jagody i grzyby kapeluszowe. Ten typ lasu przedstawia duże walory bioklimatyczne. Położony jest głównie na zboczu doliny rzeki Bug na całym obszarze Podlaskiego Przełomu Bugu. Bór mieszany świeży zajmuje obszar 1250 ha (6,3 %). Jest to las o umiarkowanie wilgotnym podłożu, w którego drzewostanie dominują: sosna, dąb, brzoza i modrzew. Rozrzucony jest w postaci niewielkich płątów na całym obszarze gminy. Las świeży i las mieszany świeży zajmują łącznie 2949 ha (15 %). Podobnie jak poprzednie stanowią one bardzo dobre miejsce na wypoczynek w pobliżu wiejskich gospodarstw. W porównaniu z poprzednimi są bardziej cieniste, ponieważ duży udział w drzewostanie mają tu drzewa liściaste.

Klimat

W województwie białkopodlaskim dominują wpływy klimatu kontynentalnego. Poddane są temu najbardziej gminy leżące na północno-wschodnich peryferiach. Średnia roczna temperatura powietrza jest stosunkowo niska i wynosi 7,4°C. Najzimniejszym miesiącem jest styczeń (średnia - 3,3°C), zaś najcieplejszym - lipiec (średnia 18,7°C). Okres wegetacyjny, tj. z temperaturą średnią dobową powyżej 5°C, trwa 212 dni, a okres z temperaturą optymalną dla człowieka, tj. 18-22°C - 40 dni. Ostatnie przymrozki notowane są około 20 maja. Pokrywa śnieżna pojawia się najczęściej w końcu grudnia i zalega przez 90 dni. Amplituda średnich rocznych temperatur jest wysoka i wynosi 23°C. Roczne sumy opadów są tu nieco mniejsze niż średnie dla Polski i wynoszą 560 mm, a z tego 360 mm przypada na letnie półrocze. Duży udział w tym mają opady gwałtowne. Badany teren cechuje duże zachmurzenie nieba - średnia roczna wynosi 68 %, z tego w styczniu - 82%, a w lipcu - 62%.

Wiatry w ciągu roku wieją najczęściej z południowego zachodu, a średnia roczna ich prędkość wynosi 3,5 m/sek. [10].

Podsumowanie

Analiza elementów przyrodniczych gminy Sarnaki wskazuje na przydatność każdego z nich do realizacji programu aktywnego wypoczynku w ramach agroturystyki choć w różnym stopniu. Należy tu podkreślić brak przemysłu, a tym samym brak miejscowego zanieczyszczenia powietrza i gleby, brak hałasu i nadmiaru osób wypoczywających. Rzeźba terenu jak na warunki nizinne jest stosunkowo urozmaicona i w wielu miejscach oceniona została maksymalną ilością punktów. Szczególnie duże zróżnicowanie wysokości występuje na obszarze

Podlaskiego Przełomu Bugu. Wody gminy - odcinek rzeki Bug (33 km) i starorzecza (60 ha) oraz drobne strugi, w bonitacyjnej ocenie uzyskały wysoką ilość punktów. Nie odzwierciedla to jednak ich obecnej małej przydatności do celów rekreacyjnych powodu dużego zanieczyszczenia. Należy przypuszczać, że w niedalekiej przyszłości uzyskają one zaplanowaną docelową II klasę czystości. Lasy, które zajmują ponad 37 % powierzchni gminy, niemal w całości mogą służyć do wypoczynku w ramach agroturystyki. W ocenie bonitacyjnej przyznano im 3 punkty. Użytki zielone trwałe zajmują stosunkowo małą powierzchnię gminy - 11,1 %, w wyniku czego uzyskały tylko 1 punkt. Klimat omawianego terenu, chociaż nieco ostrzejszy niż w centralnej i zachodniej Polsce, nie stanowi przeszkody w aktywnym wypoczynku.

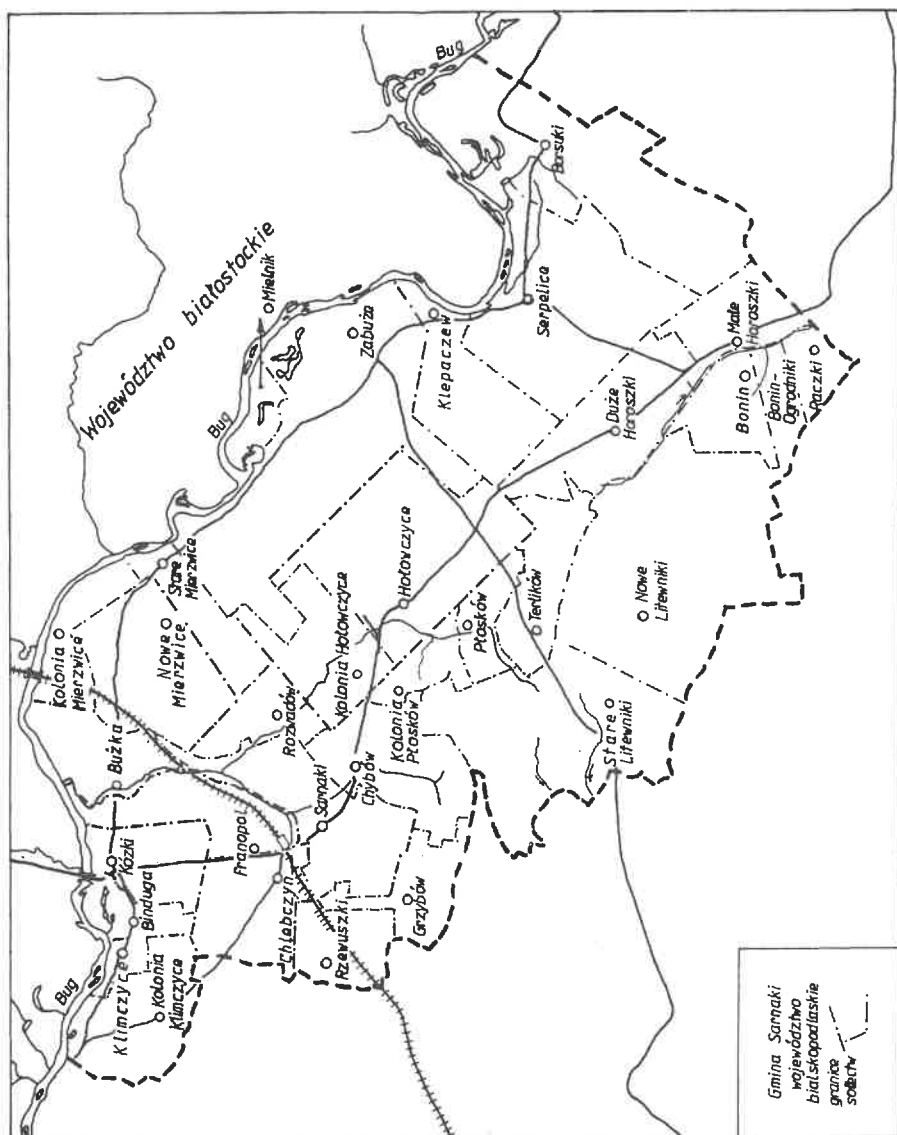
Przedstawiona charakterystyka pozwala przypuszczać, że agroturystyka ma największe szanse rozwoju w północnych partiach gminy. Stanowić o tym będą: położenie rzeki, duże zróżnicowanie powierzchni i duże zalesienie.

LITERATURA

1. Bogucki J.: Znaczenie lasu dla rozwoju rekreacji w przyrodzie. [w:] „*Przydatność środowiska leśnego dla turystycznych form rekreacji*”. AWF, Warszawa 1985.
2. Danilkiewicz Z.: Minogi i ryby rzeki Bug oraz jej dopływów. *Archiwum Rybactwa Polskiego* 1997, nr 5, supl. 2.
3. Gasiuk E. i inni: Raport o stanie środowiska w województwie białkopodlaskim w 1993 r., Biała Podlaska 1994.
4. Kondracki J.: *Geografia fizyczna Polski*. PWN, Warszawa 1978.
5. Mapa Topograficzna Polski 1:50000. Wyd.: Główny Geodeta Kraju, Warszawa 1991.
6. Materiały Nadleśnictwa Sarnaki. Manuskrypt, Sarnaki 1997.
7. Rocznik Statystyczny Województwa Białkopodlaskiego. Wojewódzki Urząd Statystyczny, Biała Podlaska 1995.
8. Szadziński S.: Ocena rzeźby doliny Bugu na odcinku Niemirów - ujście, dla potrzeb rekreacji. „*Nauka i Praktyka*” 1977, nr 1.
9. Województwo białkopodlaskie. Mapa glebowo - rolnicza 1:100000 (Red.: Koter M. i Zbysław B.). IUNG, Puławy.
10. Zinkiewicz W., Zinkiewicz A.: Atlas klimatyczny województwa lubelskiego 1951-1960. LTN, Lublin 1975.

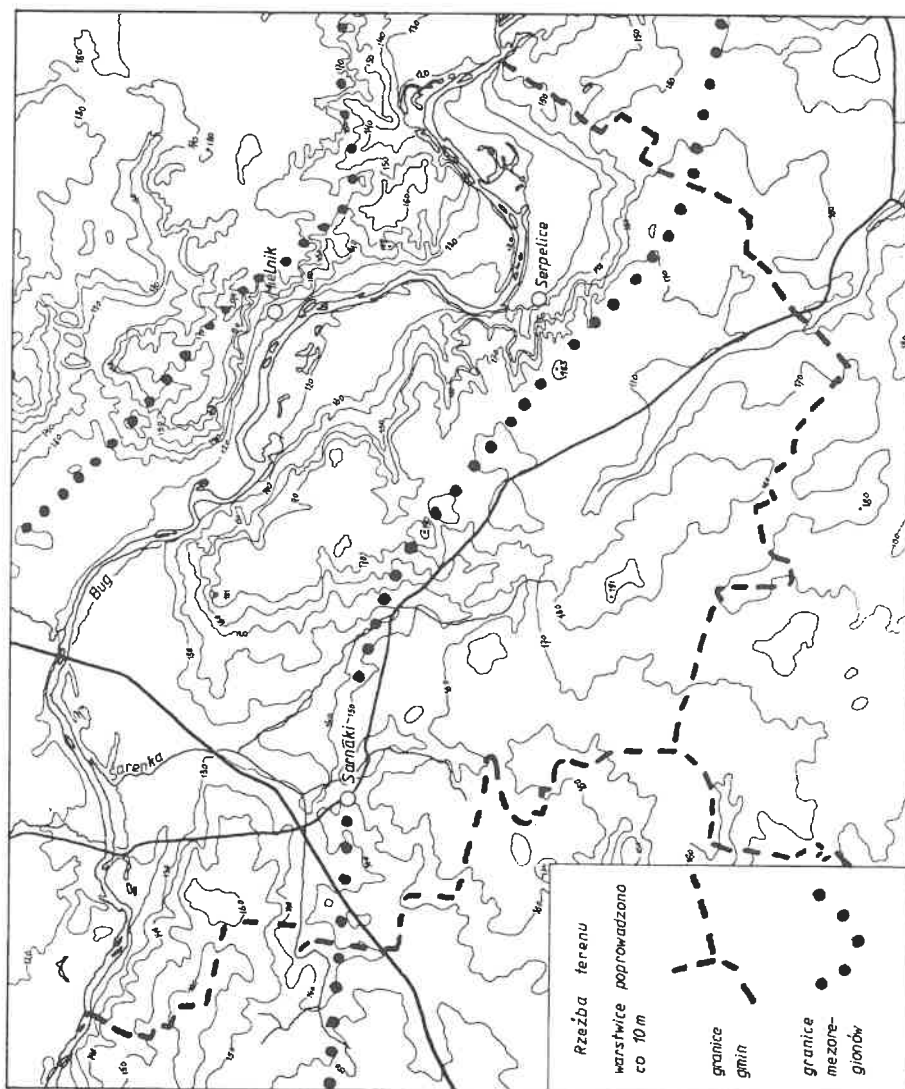
Rys. 1

Rozmieszczenie sołectw w gminie Sarnaki

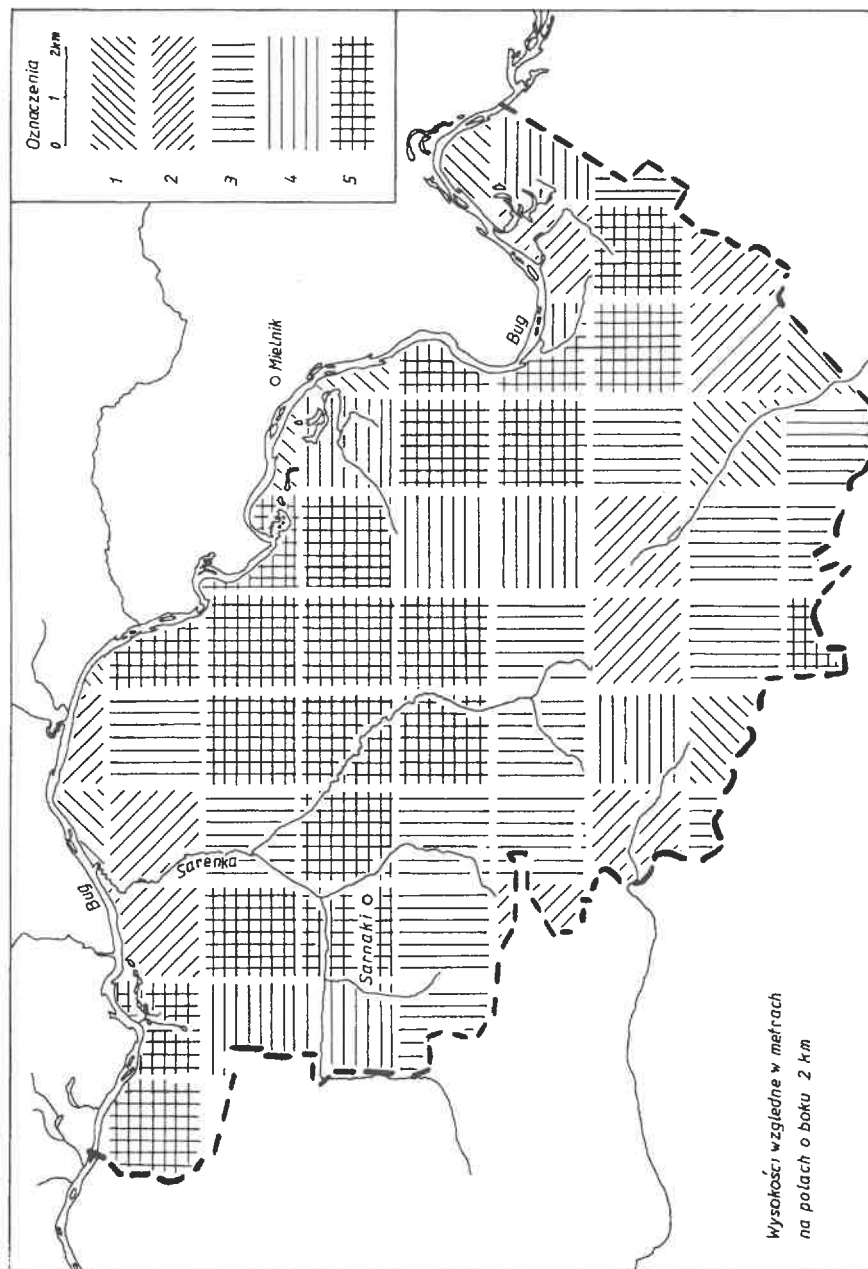

Rys. 2

Rzeźba terenu w gminie samaki (warstwice poprowadzono co 10 m)

Rys. 3
Wysokości względne w gminie sarnaki w metrach na polach 4 km².
Oznaczenia: 1) 1-5 m, 2) 6-10m, 3) 11-20 m, 4) 20-30 m, 5) ponad 30 m.

Rys. 4

Użytkowanie terenu w gminie sarnaki.
Oznaczenia: 1) grunty orne, 2) łąki i pastwiska, 3) lasy

